

Branka Kalogjera

KNJIŽEVNOST HRVATA U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA

dr. Branka Kalogjera, Pedagoški fakultet, Rijeka, pregledni članak, Ur.: 26. studenog 1996.

UDK 886.2(73).091

Začeci hrvatsko-američke književnosti vezani su uz pojavu prvih imigrantskih glasila (almanasi, kalendari, tjednici, časopisi) u kojima se uz informativne tekstove, prijevode, oglase, mogu naći i prvi pjesnički i prozni pokušaji američkih Hrvata. Tijekom godina stasa i književno se profilira nekoliko književnih generacija američkih Hrvata koje uz književne prinose egzilantskih pisaca svjedoče o bogatoj, raznolikoj i umjetnički vrijednoj književnoj produkciji Hrvata u Americi.

Iseljeničke teme u hrvatskih književnika

Onoga trenutka kada su Hrvati započeli svoj tragični egzodus diljem svijeta on je postao neiscrpno književno vrelo mnogim literatima koji su se u svojim književnim djelima, mahom poetskim, osvrnuli na njega. Jedan od prvih koji se osvrnuo na temu iseljenika i iseljništva bio je hrvatski pjesnik Jovan Hranilović, koji je svjedočio o masovnom iseljenju Hrvata iz Žumberka u Ameriku. Tijekom 1890. godine on je u svojoj pjesmi "Povratak iz Tudjine" opisao povratak jednog iseljenika u domovinu. Đuro Arnold, Antun Gustav Matoš i Silvije Strahimir Kranjčević napisali su pjesme identičnog naslova "Iseljenik", u kojima su se svaki na svoj način osvrnuli na temu iseljavanja hrvatskoga pučanstva u tuđinu. Matoš, koji je osobno iskusio svu gorčinu života u egzilu u Francuskoj, možda je najbolje shvaćao svu težinu iseljeničkoga života, stoga nimalo ne čudi njegova izjava iz 1906. godine "da je Amerika danas temeljni faktor u hrvatske demokracije".¹ I Fran Galović se također osvrnuo na temu hrvatskog emigranta, no nitko se od hrvatskih pjesnika nije toliko duboko saživio s tegobama iseljenika kao Dragutin Domjanić, koji je u nekoliko svojih pjesama

1. Nizeteo, A, *Antun Gustav Matoš danas*, Hrvatski glas, Christmas, 1960, str. 20.

"Iseljenikova molitva", "Na kolodvoru", "U rudniku" vrlo emotivno progovorio o teškom i mukotrpnom životu hrvatskih doseljenika u Ameriku. U tom je ciklusu možda najpotresnija pjesma "U rudniku", gdje Domjanić govori o tragičnoj smrti nepoznatog hrvatskog rudara u američkom ugljenokopu. Matošu, Kranjčeviću, Domjaniću i Galoviću pridružili su se Ivo Lendić, Vlado Vlasisavljević, Gustav Krklec i Drago Gervais, pjesnici koji nisu ostali indiferentni spram hrvatskog egzodusa. Ante Tresić Pavičić, pisac i pjesnik, koji je putovao diljem Sjedinjenih Država i održao mnoga predavanja Hrvatima, imao je priliku dobro upoznati svu turobnost njihovih sudbina i života, stoga ih je često nazivao "izgubljenom braćom" i pozivao na povratak u domovinu.² Isti apel uputio je Hrvatima u Americi i Stjepan Radić u svojoj pjesmi "Pozdrav" naglašavajući da u domovini svi očekuju njihov povratak.³ O teškoćama Hrvata u Americi i teškim uvjetima njihovog života pisao je i Tin Ujević u svojoj pjesmi "Pomorci" gdje je usporedio život Hrvata na mletačkim galijama s njihovim trenutačnim položajem radnika u Kaliforniji.⁴

Impresije hrvatskih povratnika o Americi

Mnogi od Hrvata koji su određeno vrijeme boravili u SAD i potom se vratili u domovinu napisali su brojna izvješća o životu Hrvata u Americi i to objavili. Jedan od autora bio je i Ante Radić, koji je svoje vrlo informativne i emigrantima dobrodošle članke o američkim institucijama objavljuvao u *Hrvatskom Domu*. Svi su članci bili izuzetni vodiči hrvatskim pridošlicama i pomagali im na njihovu putu uključivanja u američki život. Jedna od najbolje napisanih knjiga o životu Hrvata u Americi svakako je ona Ante Tresića Pavičića "Preko Atlantika do Pacifika", u kojoj je Hrvatima u Hrvatskoj donio izuzetno dobro ispisane analize o kulturnom, socijalnom, političkom i društvenom stanju hrvatskih doseljenika u Ameriku. Ivan Lupis Vukić, jedan od iseljenika povratnika, koji se nakon Prvoga svjetskog rata vratio u Hrvatsku također je napisao knjigu o životu hrvatskih emigranata.⁵ Hrvatski slikari Vlaho Bukovac i Oton Iveković u svojim su se memoarima također osvrnuli na dio svoga života u Americi.⁶ Istaknimo i to da su Lochmerova gramatika engleskog jezika i rječnik postala nezaobilazno štivo hrvatskih emigranata u USA.⁷ Jedno od rijetkih književnih djela toga perioda napisano za hrvatske emigrante bila je Strohalova zbirka pripovijedaka "Nejednaki ljudi"⁸ te knjiga anonimnoga autora naslovljena kao: "Amerika: Iz Zemlje Mogućih Nemogućnosti".⁹ Hrvatski političari Franko Potočnjak i Hinko Hinković, koji su za vrijeme Drugoga svjetskoga rata proveli neko vrijeme u Americi i bili vrlo

2. Tresić Pavičić, Ante, *Preko Atlantika do Pacifika. Život Hrvata u Sjevernoj Americi*, Zagreb, 1907.

3. Radić, Stjepan, *Javna Politička poruka*, str. 3-4.

4. Ujević, Tin, *Žedan kamen na Studencu*, Zagreb, 1954, str. 47.

5. Lupis Vukić, Ivan, *O iseljavanju Našeg Naroda i o Americi*, Zadar, 1909.

6. Bukovac, Vlado, *Moj život*, Beograd, 1925.

7. Lochmer, A, *Laki Način Engleski Bez Učitelja: Savjeti za Putnike u Ameriku*, Zagreb, 1911.

8. Strohal, R, *Pripovijetke: Nejednaki Ljudi*, Izdanje za Američke Hrvate, Zagreb, 1911.

9. Anonim, *Amerika: Iz Zemlje Mogućih Nemogućnosti*, Zagreb, 1921.

impresionirani njome, odali su joj počast u svojim knjigama objavljenim kasnije u Hrvatskoj.¹⁰

Prvi period hrvatsko-američke književnosti (1895 - 1920)

Pod terminima "publishing activities" i "popular writing" možemo smatrati prve publicističke i literarno naivne pokušaje Hrvata u Americi da se izraze stihom ili prozom. Svoje prve tekstove za književno stvaralaštvo zainteresirani američki Hrvati objavljuju u kalendarima i almanasima, od kojih će se neki održati i dvadesetak godina. Prvi almanah u Americi tiskao je Zdravko V. Mužina (*Hrvatsko-Amerikanska Danica za Godinu 1895*) u gradiću Allegheny, država Pennsylvania. Samo tri godine kasnije objavio je Josip Marohnić svoj kalendar (*Hrvatska Vila Kalendar*) 1899. Marohnić je kasnije pokrenuo još dva almanaha, *Domobran* i *Orao*. Ugledajući se na njih drugi su izdavači pokrenuli niz sličnih publikacija poput *Almanaha America*, *Amerikansko-Hrvatski Koledar*, *Koledar Hrvatskog Svijeta*, *Zajednički Kalendar*, *Sokolski Kalendar*, *Danica Koledar* i nekoliko drugih.¹¹ Almanasi i kalendari bili su izdanja praktične naravi, u njima su bili tiskani tekstovi informacije, koji su hrvatske Amerikance upoznavali s njihovim pravima, objašnjavali američke zakone, davali upute kako postati američki građanin, objavljivali hrvatske prijevode engleskih tekstova za one koji nisu znali jezik i slično. No u istim su se izdanjima mogli pronaći i skromni i literarno naivni začeci poetske i prozne produkcije, mahom inspirirane starom domovinom i životom u novoj. Najplodniji autori almanaha i kalendara bili su Ivan Krešić i Ivan Mladineo.

Josip Marohnić smatra se sasvim sigurno osnivačem popularne hrvatske književnosti u Americi. Osobno je uredio, objavio i autorskim priložima ispunio brojne almanaha. Objavio je rječnike, gramatike, poučne knjige, popularne tekstove, knjige poezije. Marohnić je objavio prvu knjigu hrvatskoga pjesništva u Americi, nazvanu "Amerikanke", dok je njegova "Engleska gramatika za Hrvate" bila izuzetno važna za hrvatske Amerikance, jer ih je Marohnić na taj način animirao da uče jezik i tako se što prije uključe u život nove domovine. Marohnićevo je izdanje i "Velika Narodna Hrvatska Pjesmarica" (1913), knjiga od sedamsto stranica, prva antologija književne i popularne hrvatske poezije u Americi. Objavio je i veliki "Englesko-hrvatski" i "Hrvatsko-engleski riječnik" u suradnji s hrvatskim pravnikom Francisom Bogadekom.¹² Prvi hrvatski svećenik u Americi Josip Dobroslav Božić, objavio je nekoliko knjiga prije svog dolaska u Pittsburg. Izdavač novina, utemeljitelj tiskare i znanstvenik, Božić je autor teksta o prvoj i najstarijoj hrvatskoj župi u Americi i studije o hrvatskim Muslimanima i njihovoj domovini Bosni.¹³ Matija Šojat, izdavač novina, utemeljitelj hrvatske knjižare u Americi i novinar u gradiću Calumet, država

10. Potočnjak, F, *Iz Emigracije: U Americi*, Zagreb, 1927., Hinković, H, *Iz Velikog Doba*, Zagreb, 1927.

11. Prpić J. George, *The Croatian Immigrants in America*, Philosophical Library, New York, 1972.

12. Brozović, S, *Josip Marohnić*, Hrvatski list, siječanj, 1922.

Michigan, bio je pjesnik i prozaik čija se djela smatraju umjetnički vrijednima. Autor je velikog broja stihova koje je objavljivao u različitim novinama i almanasima a većinu svojih umjetničkih stihova objavio je u svojoj knjizi pjesama "Sto Uzdisaja" 1910.¹⁴ Ivica Sikočan, koji je došao u St. Louis 1900. i otvorio hrvatsku čitaonicu i knjižaru, također se okušao u izdavaštvu. Objavio je zbirčice pjesama Milana Gnjatovića, Šime Sinovčića, Josipa Mihočina, Tonija Lulića i drugih doseljeničkih pjesnika koji su pripadali radničkoj klasi.¹⁵ Interesantno je i Sikočanovo prozno djelo "Osvetnici s Jadrana", tematski vezano uz život prvih hrvatskih doseljenika u Ameriku. 1904. godine dr. Medo Krašić objavio je poveću novelu "Zapisci", u kojoj se pozabavio nesretnom sudbinom mlade i siromašne hrvatske doseljenice u Ameriku. Nekoliko godina kasnije, S. R. Danevski objavio je svoje "Pripovijesti" (Short Stories), inspirirane hrvatskim doseljenicima, njihovom prilagodbom i neprilagodbom u Americi, te povratkom u staru domovinu.¹⁶ Vrlo kvalitetan putopis braće Mirka i Steva Seljana nazvan "Kroz Pustinju i Prašumu" bio je objavljen u izdanju hrvatskoga kluba Zrinjski i Frankopan 1912. godine u St. Louisu. Stjepko Brozović, dugogodišnji izdavač, objavio je u svom izdanju knjigu uglavnom narodne poezije pod naslovom "Ratne Pjesme o Ratovanju i Junačtvu Hrvata". Knjiga je postigla nezapamćen uspjeh među američkim Hrvatima. Ispisana u narodnom desetercu knjiga je bila posvećena "dragim hrvatskim radnicima u Americi".¹⁷ Sabrane pjesme Viktora Vojvodića, objavljene u gradiću San Jose, dokaz su sazrijevanja hrvatskoga pjesništva u Americi i vjerojatno najkvalitetnija poezija jednoga američkog Hrvata napisana i objavljena prije 1920. godine.

Drugi period hrvatsko-američke književnosti (književno stvaralaštvo nakon Prvog svjetskog rata)

Poslijeratno razdoblje u izdavaštvu hrvatskih Amerikanaca karakteriziraju povijesna izdanja, tako je Msgr. Martin D. Krmpotić, izuzetno obrazovan svećenik za potrebe "Katoličke enciklopedije" napisao povijest Hrvata u Kansas Cityju i biografije poznatih hrvatskih misionara Kunderka i Konščaka. Ostalo mu je neobjavljeno veliko djelo, "Povijest Hrvata u Americi", na kojem je radio s Frankom Akačićem.¹⁸ Ivan Mladineo također se bavio poviješću hrvatskih doseljenika i priredio za tisak knjigu "Povijest hrvatskog naroda" i objavio pripovijetku "Žetva". Slavko Nemeč pisao je povijest Hrvata u St. Louisu dok je Vjekoslav Meler napisao nekoliko interesantnih studija o Hrvatima u Californiji, Chicagu, Michiganu i drugim dijelovima Amerike.¹⁹

13. Anonim, *Rev. Josip Dobroslov Božić prvi hrvatski svećenik u Americi*, Naša Nada Kalendar, str. 207 - 210, 1927.

14. Narodni list, br. 10. 1904; M. Šojat, *Sto Uzdisaja*, Calumet, Michigan, 1910.

15. Niziteo, A, *Pjesnik iseljene Hrvatske*, Croatian Almanac, 1952., str. 189-197.

16. S. R. Danevski, *Pripovijesti*, Chicago, 1911.

17. Brozović, Stjepko, *Ratne Pjesme o Ratovanju i Junačtvu Hrvata*, New York, 1915.

18. Prpić, J. George, *The Croatian Immigrants in America*, New York, 1972, str. 328.

19. Meler, V, *Hrvati u Americi*, Chicago, 1927; *Hrvati na Dalekom Sjeveru*, Calumet, 1929.

Kvalitetno i umjetničko izdavaštvo u ovom razdoblju vezuje se uz ime Ivana Krašića, poduzetnog izdavača *Hrvatskog Lista* i *Danice Hrvatske*. Krešić je bio poznat po svom osebnom stilu koji je bio podjednako prihvatljiv radnicima i intelektualcima. Krešić je pisao na oba jezika, engleskom i hrvatskom, puno je prevodio, kako knjige tako i članke, koje je ujedno propagirao hrvatskim Amerikancima na kupnju. Kao jedan od vođa hrvatskoga kružoka uglednijih intelektualaca Krešić je bio i jedan od pokretača časopisa *Croatian Review*. Krešićev je neosporni doprinos razvitku hrvatske tematike u američku književnost vrlo velik, jer je bio jedan od najupornijih i najagilnijih propagatora hrvatske etničke kulture i literature u američki način života i američku književnost. U poslijeratnom razdoblju djeluje i seljak-pjesnik Grgo Turkalj, koji je proveo nekoliko godina u Americi, vratio se u Hrvatsku i borio u Prvom svjetskom ratu. Svoja je ratna iskustva Turkalj ispričao kroz poeziju - "Hrvatske Narodne Ratne Pjesme" objavio je 1930. godine u izdanju *Kanadskog glasa* iz Winipega. Uz pomoć Krešićeve *Croatian Printing Company* objavio je Stjepko Brozović zbirku kraćih pripovjedaka s naslovom "Sabrane Pripovijesti iz Američkog Hrvatskog Života".²⁰ Afirmaciji hrvatsko-američke književnosti pridonose autori koji pišu na književnom engleskom jeziku poput Victora G. Veckog i Gabra Karabina. Cijenjeni psihijatar hrvatskoga podrijetla iz San Francisca Victor G. Vecki napisao je roman "Threatening Shadows" (Boston, 1931) u kojem opisuje život hrvatsko-američkog psihijatra u Kaliforniji. Gabro Karabin, mladi američki Hrvat rođen u McKeesportu 1912. godine napisao je dirljivu pripovijest "Honorable Escape", koju je objavio u *Scribner's Magazinu* 1937. godine. Pripovijest je dobila prvu nagradu tog magazina a kritika je bila oduševljena mladim prozaikom. Sam izdavač magazina okarakterizirao je Karabina kao pisca koji ima sve kvalitete velikog umjetnika.²¹

Autobiografija Louisa Sanjeka "In Silence" (New York, 1938) bila je još jedan dokaz sve učestalije prisutnosti hrvatsko-američkih pisaca i njihovog inkorporiranja u korpus američke književnosti. Poslijeratnu književnu produkciju hrvatsko-američkih pisaca u Americi pojačao je egzilant Srdan Tucić, inače vrlo plodan dramski pisac i novinar. Nakon Londona Tucić dolazi 1917. godine u Washington. Vrlo plodna pera Tucić piše na oba jezika i objavljuje: "The Slav Nations", 1915, drame "The Precipice", "The Liberators", "Golgota". Pišući u maniri realista i naturalista Tucić se iskazao piscem velikoga potencijala. Nakon Drugoga svjetskog rata u Ameriku nakon Indije dolazi i Joseph George Hitrec. Godine 1946. Hitrec objavljuje "Ruler's Morning and Other Stories" o životu u Indiji i postiže velik uspjeh, a 1948. Hitrecu ista izdavačka kuća (Harper and Brothers publishing company) objavljuje djela "Son of the Moon" i tri godine kasnije "Angel of Gaiety". Brzo se adaptirajući potrebama i interesu američke publike Hitrec je uglavnom pisao o Indiji i nikada se nije upustio u pisanje iseljeničke tematike. Phillip Michael Bavcevic koristio je umjetnički pseudonim Barton Michael Phillips. Rođen u predgrađu Chicaga, sin hrvatskoga doseljenika Bavcevic je objavio novelu "And the Angels Won't Blame Him", u kojoj je vrlo

20. Prpić, J. George. *The Croatian Immigrants in America*, New York, 1927, str. 331.

21. Isto, *A writer who "has the qualities of a great artist"*, str. 332.

realistično opisao život doseljeničkih obitelji u gradskim getima. Jedan od najkvalitetnijih američkih pisaca hrvatskoga podrijetla u Americi koji djeluje zadnjih dvadeset godina ovoga stoljeća je Edward Ifkovic, autor brojnih novela, romana i pjesama u kojima isključivo koristi motive i teme iseljeničke hrvatske prošlosti ("Then to Pass an Old Man", "Homage to Ivan Mestrovic", "Old Men and Their End", "Maria Zivic", "One Morning", "Anna Marinkovich", "O My America My New Found Land").²² Svojim bogatim i raznovrsnim književnim opusom Ifkovic koristeći književnu riječ svjedoči o dolasku, prilagodbi i adaptiranju hrvatskih doseljenika u američki život, ispisujući ujedno potresne i literarno vrijedne prinose hrvatsko-američkoj književnosti.

Treći period - Egzilantski prinos hrvatsko-američkoj književnosti

U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata velik broj hrvatskih pisaca, publicista, pjesnika, izdavača, umjetnika i znanstvenika obreo se u SAD u svojstvu izbjeglica, mahom zbog neslaganja s jugoslavenskim režimom. Za razliku od prethodnih doseljenika, uglavnom seljaka i radnika ovo su bili uglavnom intelektualci, od kojih su neki u domovini bili afirmirani kao pisci, pjesnici ili znanstvenici. Moglo se pretpostaviti da će oni i dalje nastaviti sa svojim radom, što se i obistinilo. Najvažnije glasilo hrvatskih emigranata u slobodnom svijetu bila je *Hrvatska Revija* koju je u periodu između 1950. i 1966. uređivao pjesnik i pisac Vinko Nikolić. 1965. godine Nikolić je posjetio Hrvate u SAD i svoje utiske objavio u knjizi "Na Vratima Domovine" (Buenos Aires 1965.). Kad je Nikolić objavio svoju antologiju hrvatskih pjesnika u egzilu "Pod Tujim Nebom" u kojoj je "pokrio" razdoblje od 1945 do 1955., on je u nju uvrstio pjesnike Amerike i Kanade, tako da su u nju uvršteni Ivan Meštrović, Antun Bonifačić, Antun Niziteo, Lucijan Kordić, Nada Kesterčanek, Alan Horić, Rikard Nikolić i Stjepan Hrastovec. Od egzilantskih pjesnika koji su djelovali u Americi zbog njihove istinske literarne vrijednosti treba neke posebno apostrofirati. Prvenstveno Lucijana Kordića, koji se u svojem pjesništvu "Od Zemlje do Neba" (Chicago 1955.), "Pod Arkadama Neba" (Fribourg, 1955.), "Crvena Dijagonada" (Madrid, 1959.), "Exodus" (Buenos Aires, 1964.), "Svibi i Ribizi" (Rim 1968.), iskazao kao istinski umjetnik. Jedan od najpoznatijih pisaca među Hrvatima u Americi svakako je Antun Bonifačić koji je prije dolaska u Ameriku već imao zapaženi novelistički rad u Hrvatskoj. Esezist, pisac, novelist, pjesnik i kritičar Bonifačić je objavio knjigu eseja "Vječna Hrvatska". Ante Niziteo, knjižničar na sveučilištu Cornell u New Yorku, također poznat u Hrvatskoj kao pjesnik prije odlaska u SAD, objavio je u Americi zbirku kraćih priča s naslovom "Bez Povratka" (Without Return). Nada Kesterčanek Vujica, koja je započela svoju pjesničku karijeru u Hrvatskoj u Americi je objavila veći broj pjesama, kratkih priča, literarnih kritika i komentara te objavila knjige: "Tragovi" (1959), i "Koluci Vremena" (Circles of Time)

22. Ifkovic, Edward, *The Crescent Review*, br. 2, str. 24-29, 1963, isto, br. 3. str. 16, 1965, *Matica Iseljenički Kalendar*, Zagreb, 1982, str. 85-89, isto, str. 123, 1985, Manyland Books, New York, 1980.

1969. Ante Kadić, profesor na Indiana sveučilištu nastavio je svoj znanstveni rad te objavio dvije knjige: "Contemporary Croatian Literature" (1960), i "Croatian Reader With Vocabulary", kojima je Amerikancima na engleskom jeziku predstavio hrvatsku književnost i njene najbolje predstavnike. Inače, hrvatski su egzilanti, mahom znanstvenici, bili u poslijeratnom razdoblju a i danas vrlo produktivni u svom znanstvenom radu. Mnoge knjige, monografije, studije, znanstvene članke objavljivali su u Americi Vatroslav Murvar, Jerome Jereb, Pavle Ostović, Branko Pešelj, Jakov Bašić, Christopher Spalatin, Jozo Tomasevich, Stanko Vujica, Mate Meštrović, Antoni Butkovich i drugi. U svakom slučaju dug je put koji vodi od Marohnića, Mladinea, Karabina do Hitreca, Bonifačića, Nizitea i Ifkovica, no put je to posut književnim i znanstvenim prinosom Hrvata američkoj književnosti i znanosti koji nikako nije zanemarljiv i svjedoči o sposobnosti hrvatskih doseljenika da u "loncu za taljenje" sačuvaju svoj identitet, kulturu, znanost i književnost.²³

SUMMARY

Branka Kalogjera

LITERATURE OF THE CROATIAN IMIGRANTS IN THE USA

The beginnings of Croatian American literature can be traced in almanacs and yearbooks where common information on everyday life as well as poetry and prose could be found. Over the years generations of Croatian Americans found their place among rich literary production of America.

23. Podaci o egzilantima navedeni su prema knjizi George J. Prpića, *The Croatian Immigrants in America*, Philosophical Library, New York, 1972., str. 321-337.